

Dosoftei, *Parimiile preste an* (Iași, 1683): despre sursele fragmentelor biblice

Mădălina UNGUREANU*

Key-words: *prophetologion, parimejnik, Old Testament, lectionary*

0. Introducere

Textul *Parimiile preste an*, tipărit la Iași, în 1683, prin grija Mitropolitului Dosoftei al Moldovei, are în cultura română un statut oarecum paradoxal: deși este o alcătuire a unuia dintre cei mai cunoscuți cărturari români, parimiarului nu i s-a dedicat niciodată o monografie. Studiile parțiale care abordează și această carte urmăresc mai ales unele aspecte ale nivelului său lexical. Tratatetele care se ocupă cu particularitățile limbii române vechi iau în discuție parimiarul lui Dosoftei doar indirect, prin fragmentele cuprinse în crestomații. Tratatetele de istoria literaturii române vechi nu fac decât să amintească de existența acestei lucrări a lui Dosoftei, cu un profil singular între tipăriturile din epoca veche. La originea acestei realități stă, pe lângă lipsa unei ediții critice a *Parimiilor*, faptul că parimiarul, carte de cult a Bisericii răsăritene, nu mai este utilizat efectiv în serviciul divin; de asemenea, Dosoftei nu precizează sursele implicate în elaborarea textului său, ceea ce a condus, pentru puținii specialiști interesați, la câteva ipoteze încă nedemonstrate pe deplin.

Substanța cărții este alcătuită din fragmente biblice, mai ales din Vechiul Testament (în special din cărțile profeților), dar și din Noul Testament, destinate lecturii în timpul slujbei vecerniei, la care se adaugă câteva imnuri, cu originalul grecesc sau slavon reprodus alături, traduceri sau prelucrări de texte oraculare, comentarii originale ale unor fragmente liturgice.

O polemică vie a stârnit în filologia românească problema raportului dintre fragmentele biblice din *Parimiarul* lui Dosoftei și traducerea *Septuagintei* realizată de Nicolae Milescu Spătarul, păstrată, sub o formă revizuită de un cărturar anonim, în Ms. 45 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj.

N.A. Ursu, editorul *Liturgierului* și al *Psaltirii în versuri*, consideră că una dintre contribuțiile esențiale ale lui Dosoftei la evoluția limbii literare și a culturii românești constă în revizia pe care acesta a făcut-o la traducerea *Septuagintei*

---

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România.

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Rețea transnațională de management integrat al cercetării postdoctorale în domeniul Comunicarea științei. Construcție instituțională (școală postdoctorală) și program de burse (CommScie)” – POSDRU/89/1.5/S/63663, finanțat prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

realizată de Nicolae Milescu, păstrată într-o copie executată între 1683-1686 de către Dimitrie din Câmpulung pentru mitropolitul Teodosie al Țării Românești (Ursu 1978: 506). Astfel, cercetătorul ieșean răspunde părerii lui Virgil Cândea, după care intervenția în text a revizorului anonim (sau a revizorilor) ar fi minimă, prin ideea că „traducerea lui Milescu, care era în toate privințele nesatisfăcătoare, a fost revizuită în mod substanțial și rescrisă de Dosoftei” (Ursu 1978: 504), acesta fiind de fapt, prin amploarea reviziei, *coautor* al traducerii aflate la baza Bibliei de la București. Mai mult, comparând fragmente biblice din *Parimii* cu cele corespunzătoare din Ms. 45 (din *Pildele lui Solomon și Iezechiel*) și *Psalmii* din Ms. 45 cu cei din *Psaltirea de-nțăles* a lui Dosoftei, el ajunge la concluzia:

Din această comparație rezultă în mod limpede că *Psaltirea de-nțăles* și *Parimiile* lui Dosoftei au la bază textul *Vechiului Testament* revizuit de el după traducerea lui Milescu, pe care l-a reprodus în tipăriturile sale ca dintru ale sale (Ursu 1978: 510).

Diferențele pe care le constată între texte s-ar explica prin intervenția copiștilor munteni, care elimină particularitățile moldovenești din textul Ms. 45, și prin faptul că Dosoftei revizuieste ulterior fragmentele biblice pe care le publică în cărțile sale. Argumentele cercetătorului sunt atât de natură lingvistică, cât și de natură logică. Așadar, N.A. Ursu crede că sursa fragmentelor biblice din *Parimiile preste an* o constituie textul *Vechiului Testament* tradus din grecește de Nicolae Milescu și revizuit de Dosoftei.

În *Lexicologia biblică românească*, ocupându-se de sursele, caracteristicile și tipologia creației lexicale în *Parimii*, Eugen Munteanu presupune că:

Selecția fragmentelor biblice și inserția lor în desfășurarea ritualului liturgic ortodox este preluată de Dosoftei din vreun *Parimiar* slavon pe care-l va fi avut la îndemână. Același fragment slavon a constituit, cu cea mai mare probabilitate – dovadă în acest sens marea frecvență a slavonismelor ad hoc –, originalul după care s-au tradus atât imnurile religioase, cât și fragmentele biblice (Munteanu 2008: 176–177).

Așadar, Dosoftei a reprodus un text slavon, atât la nivelul structurii (selecția fragmentelor biblice), cât și la nivelul conținutului (textul slavon ar constitui originalul după care s-au tradus fragmentele biblice și imnurile religioase).

1. Din istoria unei vechi cărți de lectură: *parimiarul*

Una dintre probleme ridicate de studiul *Parimiarului* lui Dosoftei este absența din literatura română de specialitate a informațiilor despre acest tip de text, despre geneza, structura și destinația sa. Dat fiind faptul că astăzi este ieșit din uz (și, de altfel, nu se poate spune cu certitudine că a fost vreodată întrebuițat în practica liturgică de pe teritoriul Țărilor Române), *parimiarul* nu este amintit în manualele și în tratatele de liturgică și nici în tratatele de istorie a Bisericii Ortodoxe Române¹; singurele informații pe care le-am găsit cu privire la această carte de cult fac referire doar la textul tipărit de Dosoftei. Despre geneza acestui text s-ar putea emite următoarele ipoteze: a) reprezintă integral o traducere a unor texte similare ale

¹ Dintre care am consultat următoarele: Braniște 2002, Pruteanu 2010, Păcurariu 2004, Păcurariu 2006.

tradiției Bisericii răsăritene (grecești sau slavone); b) reprezintă o alcătuire a lui Dosoftei, făcută sau nu pe baza unui model, iar fragmentele biblice sunt preluate din alte texte. Având în vedere aceste ipoteze, am urmărit mai întâi tradiția bizantină și pe cea slavonă referitoare la cartea de lectură din textele veterotestamentare.

1.1. Cartea de lectură din textele veterotestamentare în tradiția bizantină

Termenul *prophetologion* denumește o culegere de pericope din *Vechiul Testament* destinate lecturii în biserică în timpul slujbei vecerniei. Denumirea indică rolul mare pe care îl aveau, în economia cărții, textele profeților, dar conținutul său nu se limita la acestea, ci cuprindea largi fragmente din *Geneză* și *Exod* sau fragmente mai scurte din celelalte cărți veterotestamentare și câteva din epistole. Spre deosebire de alte cărți destinate lecturii, acestei culegeri i s-a acordat puțină atenție; studiile consacrate ei sunt puține și destul de recente². Dintre acestea, cele mai importante le aparțin lui Carsten Høeg și Günther Zuntz, care au realizat alcătuirea unei ediții critice a *prophetologionului* pornind de la 71 dintre manuscrisele bizantine păstrate³.

Una dintre controversele specialiștilor privește momentul alcătuirii acestei cărți de lectură; după autorii amintiți mai sus, ea apare în secolul al VIII-lea, iar geneza sa este legată de reformele liturgice de la Constantinopol și de încercarea de uniformizare a practicii liturgice:

At a given moment, probably somewhere during the eight century a comparatively fixed type of Prophetologion was created at one given place which... cannot but be Constantinople. This reform seems to fit in with the general aspects of the end of the eight century, characterized as it is by the latest phase of the iconoclastic quarrels and the strong and concentrated tendency towards orthodox uniformity which followed (Høeg, Zuntz 1937: 122).

Pe de altă parte, G. Engberg consideră că tradiția parimiarului bizantin este mult mai veche, chiar dinaintea secolului al IV-lea (Miller 2010: 62). Aceiași specialiști arată că această carte, alături de celelalte cărți de lectură, constituia modalitatea prin care omul comun, cărui acces la *Septuaginta* îi era imposibil, lua contact cu textele *Sfintei Scripturi*; tradiția *prophetologionului* a fost mai întâi una orală, pentru ca mai apoi, probabil în secolul al VIII-lea, ea să fie consemnată în scris prin alcătuirea și, apoi, difuzarea prin copiere a acestui lectionar. Ideea pusă în evidență de cercetători este existența unei tradiții a acestei cărți de cult, paralelă cu cea a textului biblic. De fapt, J. Miller consideră că parimiarul reprezintă o componentă a complexului tradiției bizantine veterotestamentare, care nu se limita la un corpus de texte, ci includea și iconografia sau textele destinate lecturii, mai familiare omului obișnuit decât textul întreg al *Vechiului Testament*:

---

² Această realitate este consemnată și în Høeg, Zuntz 1937: 198, nota 24; cf. și Miller 2010: 63, care remarcă faptul că nu a fost întreprinsă o cercetare a tradiției acestei cărți de cult în alte traduceri în afară de cea slavonă. Bibliografia asupra problemei trebuie completată cu studiile lui Gudrun Engberg, probabil una dintre cele mai avizate voci dintre specialiștii care s-au ocupat de *prophetologion*.

³ Este vorba despre Carsten Høeg/Günther Zuntz, *Prophetologium*, Fasc. I–VI, Haunia, 1939–1970; Gudrun Engberg, *Prophetologium: Pars altera: Lectiones anni immobilis*, Fasc. I–II, Haunia, 1980–1981.

the Prophetologion, along with the larger Old Testament canon, was a component part of a larger complex of tradition representing the venerable heritage the Byzantines saw as a devolving upon themselves. The textual token of that heritage was the Old Testament, with the more familiar literary expression of it being those portions included in the Prophetologion (Miller 2010: 75)⁴.

S-au păstrat aproximativ 160⁵ de manuscrise bizantine ale acestei cărți de lectură, număr destul de mic în comparație cu numărul lecționarelor transmise ce cuprind fragmente ale *Noului Testament*. Carsten Høeg și Günther Zuntz pun această situație pe seama faptului că pericopele biblice veterotestamentare destinate lecturii în biserică în timpul vecerniei au fost incluse, cu timpul, în alte cărți de cult (triod, penticostar, minei). Ceea ce remarcă specialiștii care le-au cercetat este caracterul lor uniform, atât la nivelul structurii (alegerea pericopelor destinate lecturii, distribuția lor aproape identică de-a lungul anului), cât și la nivelul conținutului (existența unor formule, aceleași, care nu apar în *Septuaginta*; uniformitatea indicațiilor tipiconale; faptul că atunci când aceeași pericopă este citată în două părți diferite ale cărții, de multe ori se înregistrează diferențe la nivelul textului între cele două variante). O explicație a uniformității este presiunea permanentă exercitată de centrul constantinopolitan. Pe de altă parte, acest lecionar trebuia să conserve anumite lecturi care credincioșilor le erau deja familiare din tradiția orală, chiar dacă ele difereau de versiunea textului biblic care se afla în circulație în perioada respectivă (Høeg, Zuntz 1937: 198–223). Caracterul uniform al manuscriselor păstrate (acestea datează din secolele al IX-lea – al XVI-lea) a condus la concluzia că ele constituie copii și revizii care au avut la bază o versiune unică, din secolul al VIII-lea.

Secolul al XVI-lea marchează sfârșitul acestei tradiții; copierea acestui text, restrânsă începând cu secolul al XII-lea, încetează în secolul al XVI-lea, întrucât conținutul său a fost transferat în triod, minei, penticostar. Se cunoaște o singură ediție bizantină tipărită, la Veneția, la sfârșitul secolului al XVI-lea (1595–1596), care cuprinde, alături de lecturi din *Noul Testament*, lecturile din *Vechiul Testament* pentru Crăciun, Botez și Paște (Høeg, Zuntz 1937: 190; Miller 2010: 64). Așadar, conținutul său corespunde doar parțial unui *prophetologion* și de aceea cercetările asupra acestui tip de lecionar pornesc de la tradiția manuscrisă.

Conținutul parimiarului, așa cum este el reflectat în manuscrisele bizantine păstrate, este structurat în două părți: prima, cea mai întinsă, conține pericopele veterotestamentare din perioada Postului Mare destinate lecturii din timpul slujbelor de la ceasul 6 (o pericopă) și de seară (două pericope) din primele patru zile ale săptămânii, la care se adaugă, în unele manuscrise, lecturi pentru ajunul Nașterii Domnului și al Botezului; a doua parte, mult mai restrânsă, conține parimiile destinate lecturii la sărbătorile fixe ale anului (câte 3 pentru fiecare zi)⁶. Pericopele

⁴ Putem adăuga chiar faptul că ideea conform căreia *prophetologionul* reprezintă un înlocuitor al *Vechiului Testament* pentru omul de rând se susține dacă avem în vedere numărul mare al pericopelor veterotestamentare incluse aici; Thomson (1998: 633) estimează că *prophetologionul* conține cam o treime din întregul text veterotestamentar.

⁵ După alți autori, numărul acestora se ridică la 174 (cf. Alexeev 2004: 93; Miller 2010: 62).

⁶ Această structură a manuscriselor bizantine este cea prezentată de Carsten Høeg și Günther Zuntz (1937: 189). Alți autori menționează și lecturi destinate celor trei săptămâni dinaintea Postului Paștelui (Alexeev 2004: 94).

din perioada sărbătorilor cu dată mobilă prezintă continuitate de la o zi la alta, fiind selectate din aceleași cărți (*Geneză*, *Isaia* și *Înțelepciunea lui Solomon*); cele destinate sărbătorilor fixe sunt ordonate tematic, conform nevoilor cultului. Pe lângă fragmentele veterotestamentare propriu-zise, textul conține și indicații referitoare la tipul slujbei la care sunt citite sau la imnul care precede lectura (Miller 2010: 66–70).

1.2. Tradiția slavonă: parimiarul

Specialiștii sunt de acord în a afirma că traducerea parimiarului în limba slavonă (*parimejnik*⁷) le-a aparținut lui Chiril și Metodi (sau doar unuia dintre ei), doar că manuscrisele păstrate până astăzi conțin un text care a fost supus unor revizii succesive, astfel încât nu se poate vorbi de o tradiție chirilo-metodiană a acestei cărți de cult (Thomson 1998: 723). Raportul cronologic dintre textul biblic integral și parimiar (versiunea sa slavonă) este invers față de situația din cultura bizantină: aici, limbajul și vocabularul culegerii de pericope sunt mai vechi decât cele ale tradiției biblice, deci evoluția a fost de la parimiar la textul complet; de altfel, parimiarul a fost utilizat în alcătuirea uneia dintre primele versiuni complete ale Bibliei în slavonă de către arhiepiscopul Ghenadie de Novgorod, în secolul al XV-lea (cf. Alberti 2005: 17; Thomson 1998: 728). Acest fapt explică numărul mare de grecisme din unele manuscrise ale parimiarului, iar comparația între versiuni a arătat că tendința revizorilor din diverse epoci a fost de a le înlocui cu termeni slavoni. Cele mai vechi manuscrise păstrate din tradiția slavonă datează din secolele al XII-lea – al XIII-lea (parimiarul Grigorovich⁸); începând cu secolul al XIV-lea la slavii de sud și cu secolul al XVI-lea la cei de est, parimiarul a încetat să mai fie copiat, din aceleași motive ca și în tradiția bizantină: conținutul său se suprapunea cu al altor cărți de cult. Nu se cunoaște nicio versiune slavonă tipărită a parimiarului; abia în 1894 a apărut, la Sankt Petersburg, o ediție comemorativă: *Parimijnik: siest' sobranie Parimii na vse leto* și a fost inițiată publicarea, în mai multe volume, a unei ediții după codicele Grigorovich: *Grigorovichev parimejnik: v slichenii s drugimii parimeinikami*, Moscova, 1894–1904 (Miller 2010: 64).

1.3. Există o tradiție românească a parimiarului?

Existența unei tradiții a unui text într-o anumită cultură presupune o întreagă mișcare concentrată în jurul acestuia, constând din traduceri și revizii succesive, preluări integrale sau fragmentare, curente de opinii, toate acestea constituind semne ale unui proces evolutiv și conturarea unei istorii a textului. După cum am văzut, există o destul de bogată tradiție a culegerii pericopelor veterotestamentare bizantine, tradiție concretizată într-un număr relativ mare de manuscrise care constituie o rețea, în sensul că poartă semne ale unei versiuni originale comune, care a fost supusă apoi modificărilor prin copieri și revizii succesive, pe parcursul câtorva

---

⁷ Am preluat termenul și transcrierea sa de la specialiștii care s-au ocupat de acest subiect; acest termen apare și sub formele *parimijnik*, *paremejnik*. Trebuie menționat că termenul *prophetologion* este caracteristic tradiției bizantine, în timp ce în tradiția slavonă a fost consacrată denumirea *parimejnik*, cf. Alexeev 2004: 93.

⁸ Alături de *Zacharijskij Parimijnik* (1271), acest codice face parte din bibliografia *Lexiconului* lui Fr. Miklosich.

secole (al VIII-lea – al XVI-lea), fără ca aceste modificări să anuleze caracteristicile care demonstrează filiația dintre versiuni. În cultura slavonă se poate vorbi, de asemenea, de o tradiție a parimiarului, inițiată printr-o traducere din greacă efectuată în secolul al IX-lea, supusă și aceasta, de-a lungul câtorva secole, copierii și reviziilor. În ceea ce ne privește, am încercat să vedem dacă o asemenea tradiție poate fi urmărită și în cultura română (așa cum, de exemplu, putem vorbi aici despre o tradiție a psaltirii). În acest scop, am identificat alte versiuni ale parimiarului, păstrate în manuscrise sau tipărite.

La Biblioteca Academiei Române se păstrează câteva manuscrise ale parimiarului; ele au fost descrise de G. Ștrempel în *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I–IV. Unele dintre acestea sunt miscelane care conțin și fragmente de parimiar: ms. 1650 BAR, de la începutul secolului al XVIII-lea, copiat de către Teofil, starețul mănăstirii Cheia din Rucăr; ms. 1317 BAR, un miscelaneu din 1727, copiat la Râmnic, care, printre alte texte, conține și 105 file de parimii din perioada mineiului și 6 file cu parimii preluate din perioada penticostarului; ms. 1155 BAR, cu parimiile aferente primei zile a anului bisericesc, 1 septembrie, datând din perioada 1780–1806⁹ (5 file cu parimii); ms. 1576 BAR, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, moldovenesc, care conține aproximativ 50 de pagini de parimii (este vorba despre parimii ale perioadei dinaintea Paștelui, de miercuri, săptămâna dinaintea postului, până vineri, săptămâna a cincea din post).

La acestea se adaugă alte două manuscrise ale parimiarului, mai ample. Ms. 5025 BAR, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, are 223 de file care cuprind parimii începând cu cele ale triodului, cu indicații tipiconale scrise cu cerneală roșie și note marginale care conțin completări sau alte lecțiuni, inclusiv în limba latină; acest manuscris nu este un miscelaneu, ci un parimiar întreg. Trimiterile marginale sunt marcate în același sistem pe care l-am întâlnit și în Ms. 45 BAR: completările, explicațiile, lecțiunile diferite – prin vrahii roșii; modificările topicii prin raportare la diversele surse sunt marcate prin notarea de cifre slavone cu roșu, deasupra secvențelor implicate. Ms. 5049 BAR, din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, este alcătuit din 119 file care conțin doar parimii, începând cu cele ale sărbătorilor fixe (primele parimii sunt cele de la 8 septembrie, dar câteva file de la început lipsesc), până la cele din 21 noiembrie, după care se trece la parimiile Postului Mare (până la luna dinaintea Paștelui). Și aici găsim note marginale (trimiteri biblice, completări, alte lecțiuni), marcate în text prin vrahii negre; de fapt, acest manuscris pare să conțină aceeași versiune ca cea din Ms. 5025. Indicațiile tipiconale sunt în slavonă. Locul alcătuirii sau al copierii nu este indicat, însă unele particularități lingvistice (*dz*, *ğ*, păstrarea grupului *sv* în *svințîia*, *s*, *z* duri) indică proveniența sa moldovenească (localizare pe care o indică și primele însemnări ale posesorilor).

Pe lângă aceste manuscrise, trebuie menționat și cel care pare să aibă cea mai mare vechime, singurul care pare anterior textului lui Dosoftei: este vorba despre manuscrisul nr. 36 din fondul de Carte veche al Muzeului bisericii „Sfântul Nicolae” din Șcheii Brașovului. Acesta conține 67 de file scrise de trei copiiști în aceeași

⁹ La pagina 178^v a acestui manuscris, pe care l-am consultat, am găsit menționat anul 1799, ceea ce restrânge perioada menționată a alcătuirii sau copierii sale.

periodă, care cuprind parimiile Postului Mare, de la miercurea primei săptămâni a postului până la slujba din Sâmbăta Mare¹⁰.

Singura ediție a parimiarului în limba română este cea a lui Dosoftei; niciuna dintre sursele consultate nu menționează alta, situație firească dacă, pe de o parte, ne raportăm la cele din tradițiile bizantină și slavonă (unde lipsesc, de asemenea, versiunile tipărite în perioada veche sau acestea sunt foarte rare sau fragmentare) și dacă, pe de altă parte, avem în vedere faptul, menționat mai sus, că pericopele veterotestamentare destinate lecturii în biserică sunt incluse în triod, minei și penticostar. În cazul lui Dosoftei, traducerea parimiarului se înscrie în mod firesc în actul transpunerii cărților de cult în limba română, pe care mitropolitul îl practică sub forma unui program coerent și consistent prin traducerea psaltirii, a liturghierului, a molitvenicului și prin inițierea traducerii unui octoih.

O altă problemă pe care o ridică discuția pe marginea unei tradiții textuale o constituie relațiile dintre texte. O primă investigație ne-a condus la concluzia (care trebuie confirmată printr-un studiu amănunțit al textelor integrale) că versiunile manuscrise nu reproduc traducerea mitropolitului moldovean. Această concluzie, provizorie, ne face să afirmăm, deocamdată, că nu se poate vorbi despre o tradiție românească a parimiarului, ci despre un număr (mic) de traduceri independente.

2. Structura și conținutul *Parimiilor preste an*

Parimiarul lui Dosoftei este alcătuit din două părți, respectând structura pusă în evidență de specialiștii care au studiat trăsăturile parimiarelor bizantine sau pe ale celor slavone¹¹; la acestea se adaugă, în primele 4 file, poemul cronologic al domnilor Moldovei și obișnuita închinare către voievod (în acel moment, Ioan Duca). Partea cea mai cuprinzătoare (f. I 5^r – III 139^v)¹² cuprinde, ca și în tradiția bizantină sau în cea slavonă, lecturile dedicate sărbătorilor fără dată fixă; sunt cuprinse aici parimiile din miercurea și vinerea dinaintea Postului Mare (I 5^r – I 7^v), parimiile Postului Mare și Canonul Învierii (perioada triodului) (II 1^r – III 69^v)¹³, parimiile perioadei penticostarului, unde sunt incluse și cântările de la sărbătoarea Înălțării și de la cea a Cinzecimii, până la Duminica tuturor sfinților, urmate de Canonul de la Bunavestire (III 69^v – III 139^v). Partea a doua (IV 1^r – IV 56^v) conține parimiile citite la vecernia sărbătorilor cu dată fixă, începând cu 1 septembrie, prima zi a anului bisericesc (35 de date); pe lângă pericopele biblice, această parte cuprinde și un imn închinat Fecioarei Maria (IV 16^v – 18^v), pe care Dosoftei îl

¹⁰ Acest manuscris a fost editat critic de pr. prof. dr. Vasile Oltean (Oltean 2005); vezi și recenzia noastră la această lucrare în „Biblicum Jassyense”, nr. 1 (2010), p. 163–169.

¹¹ Urmărind structura prezentată, am putut observa că este aceeași cu organizarea textului la Dosoftei: în săptămânile dinaintea Paștelui se citesc trei pericope, una „la ceas 6” și două „la vecernie”, ordonate astfel: imn, apoi lectura la ceasul 6 (ora 12 în timpul profan), apoi indicarea prochimenuului, după care urmează prima lectură a vecerniei, din nou indicarea prochimenuului, apoi a doua lectură; pentru sărbătorile fixe sunt prevăzute 3 lecturi destinate doar slujbei vecerniei, fără alte indicații.

¹² Numerotarea paginilor se reia de trei ori în textul lui Dosoftei; la acestea se adaugă primele șapte file, nenumotate. Pentru a facilita accesul la text, am reprezentat fiecare paginație printr-o cifră romană.

¹³ Având în vedere cele patru paginații ale textului, am încercat să vedem dacă nu cumva ele urmăresc să reflecte diviziuni ale conținutului. Acest fapt poate fi afirmat parțial: paginația I cuprinde parimiile pentru miercurea și vinerea dinaintea Postului Paștelui; paginațiile II și III cuprind pericopele la sărbătorile cu dată schimbătoare; paginația a IV-a cuprinde parimiile la sărbătorile cu dată fixă.

integrează lecturilor de la sărbătoarea Sfântului Andrei, la 30 noiembrie. Imnul la care ne referim este precedat de o scurtă notă a mitropolitului, importantă pentru că dezvăluie unul dintre procedeele specifice acestei lucrări, modificarea prin adăugire a structurii și, deci, libertatea pe care și-o ia mitropolitul față de textul pe care îl traduce: Dosoftei a găsit acest imn în altă sursă, unde era plasat la data de 30 noiembrie; pentru că i-a plăcut foarte mult („vădzînd că-i prea frumos de rugă și umilenie și ispoveadanie”), l-a inclus în *Parimiar*:

Acest canon de rugă cătră svinția sa Precista, vădzînd că-i prea frumos de rugă și umilenie și ispoveadanie, l-am tipărit. Aflatu-l-am că merge naintea canoanelor a svîntului apostol Andrei, în 30 a lui noievrie (IV 16^v).

Același procedeu determină și alte modificări ale conținutului parimiarului prin adăugarea unor texte care, după cum arată discuțiile despre parimiarele care ar fi putut constitui sursa lui Dosoftei, nu sunt specifice acestui tip de lucrare: alte imnuri (Canonul la Înviere compus de Andrei Criteanul, Canonul la Înălțare, Canonul la Bunavestire) și texte de factură laică (în legătură cu care, probabil, mitropolitul a simțit că pot fi integrate în anumite contexte, unde au rolul de a sublinia ideile transmise de pericopele biblice): prorocirea Sibilei Eritreea, prelucrarea după Lactantius Firmianus, fragmentul din *Lexiconul lui Suida*.

Așadar, Dosoftei respectă parțial structura unui *prophetologion*; pericopelor biblice pe care le găsește acolo el le adaugă alte texte, care au rolul de a sublinia și de a completa sensul acestora.

3. Fragmentele biblice: problema surselor

Pericopele biblice conținute de parimiarele bizantine pe care le-au avut la bază parimiarele slavone au fost identificate, pe baza comparației dintre trei manuscrise importante ale parimiarului slavon, de Thomson (1998: 733–760). Am încercat să observăm relația dintre textul lui Dosoftei și *prophetologion* sub acest aspect, urmărind ce fragmente biblice apar în *Parimii*.

Fragmentele biblice care apar în *Parimii* sunt următoarele (de cele mai multe ori, Dosoftei nu indică versetul cu care începe pericopa; raportarea s-a făcut la structura actuală a Bibliei):

– din *Geneză*: 1, 1–13 (de două ori, în prima zi de luni din post, II 2^r–3^r, și la 26 decembrie, IV 26^v–27^r; 1, 14–23; 1, 24–2,2; 2,4–19; 2,20–3,20; 3,21–4,7; 4,8–15; 4,16–26; 5,1–24; 5,32–6,8; 6,9–22; 7,1–5; 7,6–9; 7,11–8,3; 8,4–21; 8,21–9,7; 9,8–17; 9,18–10,1; 10,32–11,9; 12,1–7; 13,12–18; 15,1–15; 17,1–14; 17,15–19; 18,11–14; 18,20–33; 21,1–8; 22,1–18 (de două ori, la III 13^v–14^v, vineri, a cincea săptămână a Postului Mare, și la III 58^r–59^r, în Sâmbăta Mare); 27,1–41; 28, 10–17; 31,3–16; 32,1–10; 43,26–31; 45,1–16; 46,1–6; 49,1–2, 8–12; 49,33–50,26;

– din *Exod*: 1,1–20; 2,5–10; 2,11–22; 3,1–8; 12,1–11; 13,20–15,19; 15,22–16,1; 19,10–19; 24,12–18; 33,11–23 (de două ori); 34, 1, 4–6, 8; 40,1, 4–5, 9, 16, 34–35;

– din *Levitic*: 26,3–20, 22–24;

– din *Numeri*: 11,16–17, 24–31; 24,5–9, 17–18;

– din *Deuteronom*: 1, 8–17; 4,1, 6–7, 9–15; 10, 14–18, 20–21;

– din *Isus Navi*: 3, 7–8, 15–17; 5,10–15;

– din *Judecători*: 6,11–24, 36–40; 13,2–9, 13, 17–18, 21;

- din *Regi 3*: 17,8–24 (de două ori); 18 (integral); 19,1–16;
- din *Regi 4*: 4,8–37;
- din *2 Paralipomena*: 6,12, 14–21;
- din *Iov*: 1,1–12; 1,13–22; 2,1–10; 38,1–21; 42,1–5; 42,12–17;
- din *Pildele lui Solomon*: 1,1–20; 1,20–33; 2,1–22; 3,1–18 (repetat 3,11–18, ca parimie pentru 14 septembrie); 3,19–34; 3,34–4,22; 5,1–15; 5,15–6,2; 6,3–20; 6,20–7,1; 8,1–21; 8,22–30; 8,32–9,11 (repetat 9,1–11, ca lectură la 15 august); 9,12–20; 10,1–22; 10,31–11,12; 11,19–12,6; 12,8–22; 12,24–13,9; 13,19–14,6; 14,15–26; 14,27–15,4; 15,7–19; 15,20–16,9; 16,17–17,17; 17,17–18,5; 19,16–25; 21,3–21; 21,23–22,4; 23,15–24,5; 31,8–31;
- din *Isaia*: 1,1–20; 1,20–2,3; 2,3–11; 2,11–21; 3,1–14; 4,2–5,7; 5,7–16; 5,16–25; 6,1–13; 7,1–14; 8,1–4; 8,9–10; 8,13–9,6; 9,7–10,4; 10,12–20; 11,10–13; 11,16–12,2; 12,3–4; 13,2–13; 14,24–32; 25,1–9; 26,21–27,9; 28,14–22; 29,13,23; 37,33–38,6; 40,18–31; 41,5–14; 42,5–16; 45,11–17; 48,17–49,4; 49,6–13; 40,4–11; 52,13–54,1; 55,1; 55,2–3; 55,7–13; 58,1–11; 60,1–16 (repetat 60,11–16, ca lectură pentru 8 septembrie); 61,1–10; 61,10–62,5; 63,11–64,4; 65,8–16; 66,10–24;
- din *Ieremia*: 2,2–12; 11,18–12,6; 12,10; 12,14; 31,31–34;
- din *Iezechiel*: 1,1–21; 1,21–28; 2,3–3,3; 37,1–14;
- din *Daniel*: 3,1–23; 6,14–28; 7,2–14; în afară de acestea, la sărbătoarea Sfântului Daniel (14 decembrie) apar versetele 3–50 din *Bel și balaurul*, integrată în text, după tradiția slavonă, în cartea lui *Daniel* (Dosoftei trimite la „glava 14”);
- din *Miheia*: 4,6–7; 5,1–3;
- din *Ioil*: 2,12–26; 4,12–21;
- integral: cartea prorocului Iona;
- din *Sofonie*: 3,8–15; 3,14–20;
- din *Zaharia*: 8,7–17; 8,19–23; 9,9–15; 11,10–13; 14,4–11;
- din *Maleahi*: 1,1–7, 12;
- din *Înțelepciunea lui Solomon*: 3, 1–7, 9; 4,1; 4,7–15; 4,16–5,15; 5,15–6,2; 9,1–5, 10–11, 14;
- din *Luca*: 2,2–20;
- din *Ioan*: 19,25–27.
- din *1 Corinteni*: 1,18–22; 5,6–8;
- din *Evrei*: 1,1–2,3;
- din *1 Petru*: 1,1–2,6; 2,21–3,9; 4,1–11;
- din *1 Ioan*: 3,21–4,6; 4,11–15; 4,20–5; 4,12–19 (repetate parțial; toate aceste pericope constituie lecturi la sărbătoarea Sfântului Ioan de la 26 septembrie).

După cum se poate observa din enumerarea de mai sus, principalul material al *Parimiarului* îl constituie fragmentele din cărțile profeților, mai ales din *Isaia*, din *Pildele lui Solomon*, dar sunt cuprinse și fragmente însemnate din *Geneză* și *Exod*. Așa cum a fost constatat pentru parimiarul bizantin și pentru cel slavon, în partea dedicată sărbătorilor mobile ale anului pericopele sunt extrase din aceleași cărți, în continuitate; cele trei pericope din fiecare seară a Postului Paștelui, de exemplu, sunt extrase din *Isaia* (pericopele de la ceasul VI), *Geneză* și *Pilde* (parimiile de la slujba vecerniei).

În legătură cu pericopele destinate sărbătorilor fixe, trebuie făcute mai multe observații. Prima ar fi că ele sunt grupate tematic; de exemplu, la sărbătoarea

Sfântului Ioan (26 septembrie) sunt destinate lecturi 4 pericope din *1 Ioan* și două versete din *Evanghelia lui Ioan*, acestea urmate de un scurt comentariu care îi aparține lui Dosoftei (așa cum indică mărcile subiectivității din text: folosirea persoanei I la pronume și la verbe; utilizarea verbului *a părea*) și care îl identifică pe Ioan Evanghelistul cu ucenicul căruia i se adresează Isus, pentru a confirma veridicitatea versetelor evangheliei:

Acesta iaste ucenicul care mărturiseaște pentr-acestea ș-au scris aceastea și știm că adevărată iaste mărturiia lui. Sînt dară și alte multe cîte au făcut Isus, carile, de s-ari scrie cîte una, nice însăș în pare lumea c-ar încăpea aceale ce s-ari scrie cărt. (IV 6^r-6^v)

Tot în cadrul perioadei mineiului, unele dintre lecturi cuprind versete din capitole diferite ale aceleiași cărți; de exemplu, una dintre lecturile de la sărbătoarea Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul este alcătuită din *Gen.* 17,15–17, 19; 18,13–14; 21,1–8.

O observație a lui Høeg, Zuntz 1937: 191 (care au în vedere parimiarele bizantine), reluată de Thomson 1998: 22 (de data aceasta cu referire la codicele *Zacharijskij*) arată că atunci când aceeași pericopă trebuie citită la două sărbători, în cadrul secțiunii mineiului mai ales, în loc să fie reprodușă din nou, se face trimitere la prima. Această constatare este valabilă și pentru *Parimiarul* lui Dosoftei, unde asemenea trimiteri se găsesc adesea: „Dechevrie 12, a dentru svinț părintele nostru Spiridon. Parâmii caute-le la noievrie 13” (IV 22^v); eventual sunt indicate primele cuvinte ale fragmentului:

Avgust 29, la Tăiatul cinstitului cap a svîntului Ioan, Botedzătoriuł Domnului Hristos. Sara la vecernie. Prochimenul dzîlei i citenii trei. Din Prorocia Isafei citenie, glava 40. Aceastea grăiaște Domnul: „Mîngăiaț, mîngăiaț pre oamenii miei”, dzîce Dumnădzău. Caută-o în 24 a lunii lui iunie, la născutul svinții[i] sale. (IV 55^r)

Acest lucru nu este valabil atunci când același fragment biblic apare într-o zi din perioada triodului sau a penticostarului și la una dintre sărbătorile fixe; în astfel de cazuri, pericopa este reluată, cu mici diferențe față de prima lectură, ceea ce ar putea conduce la ideea că stă în maniera de traducere a lui Dosoftei să nu preia fragmente deja traduse, ci să le retraducă. Fără a nega neapărat această ipoteză, trebuie amintit faptul că un astfel de procedeu este caracteristic parimiarului ca tip de text (Høeg, Zuntz 1937: 204; Thomson 1998: 722); așadar, prezența acestor diferențe în textul lui Dosoftei trebuie pusă, mai degrabă, pe seama diferențelor existente între fragmentele din textul pe care-l traducea. Vom exemplifica un astfel de caz. În slujba din sâmbăta dinaintea Paștelui, una dintre lecturi cuprinde fragmentul *Is* 60,1-16, în care se anunță mântuirea Ierusalimului și slava poporului lui Dumnezeu (III 49^v-50^v). Versetele 60,11-16 sunt reluate ca lectură pentru 8 septembrie (sărbătoarea Nașterii Sfintei Maria, care anunță actul lui Dumnezeu de mântuire a poporului său). Cele două versiuni sună astfel¹⁴:

¹⁴ Am alăturat fragmentelor din *Parimiile preste an* versetele corespunzătoare din traducerea *Vechilui Testament* realizată de Nicolae Milescu în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și păstrată, într-o formă revizuită, în Ms. 45 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. În reproducerea versetelor din acest manuscris am respectat principiile transcrierii interpretative stabilite

Is. 60	Parimii, Sâmbăta Mare (III 50 ^F –50 ^V)	Parimii, 8 septembrie (IV 3 ^V –4 ^T)	Ms. 45
11.	<i>Și deșchide-să-vor porțile tale, Ierusalim, totdeauna, dzua și noaptea, întru să bage în tine putearea limbilor și împărații lor aduș.</i>	<i>Aceastea dzîce Domnul: „Deșchide-să-vor porțile tale, Ierusalim, dzua și noaptea, și nu să vor închide, întru să aducă în tine putearea limbilor și pre împărații lor aduș.</i>	<i>Și să vor dășchide porțile tale pururea, dzua și noaptea nu să vor închide, ca să să aducă cătră tine puterea limbilor, și împărații lor aducîndu-să.</i>
12.	<i>Că limbile și-mpărații carii nu vor sluji ție peri-vor, și limbile cu pustie pustii-să-vor.</i>	<i>Că dară limbile și împărații carii nu vor sluji ție peri-vor, și păgîinii cu pustietate să vor pustii.</i>	<i>Pentru că limbile și împărații carii nu vor sluji ție vor pieri, și limbile cu pustie să vor pustii.</i>
13.	<i>Și slava Livánului cătră tine veni-va, în chiparis și pevc și chedru depreună, să proslăvăsc locul cel svînt al meu, și locul picioarelor meale slăvi-l-voi.</i>	<i>Și slava Livánului la tine va veni, cu chiparis și pevg și cu chedru depreună, să slăvăsc locul cel svînt al meu, și locul picioarelor meale proslăvi-l-voi.</i>	<i>Și mărirea Livánului cătră tine va veni, cu chiparis și cu molidvu și cu chedru împreună, să cinstească locul cel sfînt al meu și locul picioarelor mele vor mări.</i>
14.	<i>Și vor merge cătră tine temîndu-să fiii celor ce te-au smerit și te-au crîncenit, și închina-să-vor la urmele picioarelor tale toț ceia ce te crîncinară; și numi-te-vei Cetate Domnului, Sión a svîntul lui Izraíl.</i>	<i>Și vor merge cătră tine înfricoșeaț fiii celor ce te-au smerit și te-au amărît, și să vor închina la urmele picioarelor tale toț carii te-au amărîtu-te; și te vei chema Cetatea Domnului, Sión a svîntului lui Izraíl.</i>	<i>Și vor merge cătră tine temîndu-să fiii celor ce au smerit pre tine și te-au întărîtat pre tine, și te vei chema Cetatea Domnului, Siónul sfînților Israil.</i>
15.	<i>Pentru ceaia ce te făcusăș părăsîță și urîță și nu era cine-ț agiuta, pune-te-voi veselie veacinică, bucurie, roduri de roduri.</i>	<i>Pentru ceaia ce te făcusăș părăsîță și urîță și nu era cine-ț agiuta; și pune-te-voi veselie veacinică și bucurie a rude de roduri.</i>	<i>Pentru căci te-ai făcut tu părăsîță și urîță și nu era cel ce ajută, și te voi pune bucurie vécinică a veseliei întru neamurilor neamurilor.</i>
16.	<i>Și vei suge laptele</i>	<i>Și vei suge laptele limbilor</i>	<i>Și vei suge laptele</i>

în cadrul proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”, printre ale cărui obiective se numără și scoaterea la lumină a acestui text, prima traducere a *Vechiului Testament* în limba română.

	<i>limbilor și bogăția a împăraș vei mânca. Și vei cunoaște că eu-s Domnul cela ce te mîntuiesc și te izbăvăsc, Dumnezăul lui Izraël.</i>	<i>și bogăția împărașilor mânca-vei; și vei cunoaște că eu sînt Domnul cela ce te mîntuiesc și te izbăvăsc, Svîntul lui Izraël.”</i>	<i>limbilor și avuția împărașilor vei mânca, și vei cunoaște că eu – Domnul, cel ce mîntuiesc pre tine și cel ci te scoț pre tine, Dumnezăul Izraël.</i>
--	---	--	--

Comparația de mai sus urmărește, în primul rând, diferențele care apar între cele două versiuni ale fragmentelor din *Parimii*. Astfel, remarcăm mai întâi faptul că unele secvențe apar doar într-una dintre versiuni; parimia de la 8 septembrie (care începe cu versetul 11) este introdusă prin formula „Acestea dzice Domnul”, efect al adaptării textului la nevoile lecturii¹⁵, în timp ce în versiunea cealaltă versetul 11, aflat la mijlocul pericopei, este introdus prin *și* narativ. Din pericopa a doua lipsește echivalentul adverbului *totdeauna*, prezent în celelalte versiuni; în schimb, apare în plus, și în concordanță cu versiunile textului biblic, secvența *și nu să vor închide*. O serie de diferențe sunt de natură lexicală: *să bage/să aducă* (v. 11), *limbile/păgînii* (v. 12), *pustie/pustietate* (v. 12), distribuția inversă a verbelor *a slăvi și a proslăvi* (v. 13), *te-au crîncenit/te-au amărît* (v. 14); altele se situează la nivel morfologic (exprimarea genitivului cu prepoziția *a* sau sintetic, v. 14) sau sintactic (complement circumstanțial de timp/atribut genitival, v. 15). Chiar dacă nu luăm în discuție diferențele de natură lexicală, morfologică sau sintactică (pe care le putem considera, eventual, variante libere ale traducerii), secvențele care apar în plus sau lipsesc arată că nu este vorba aici de două traduceri diferite ale aceluiași fragment, ci de traducerea a două fragmente care nu coincideau în original.

Comparația cu traducerea din greacă a lui Nicolae Milescu ne permite câteva observații, însă fără ca acestea să orienteze decisiv într-o direcție sau alta discuția legată de sursa traducerii *Parimiarului*; avem în vedere faptul, amintit mai sus, că tradiția parimiarului nu coincide cu cea a textului biblic nici în cultura bizantină, nici în cea slavonă. Remarcăm utilizarea de către Dosofoei a unor termeni de origine slavonă acolo unde în traducerea revizuită a lui Milescu apar termeni formați pe terenul limbii române: *a slăvi, a proslăvi/ a mări* (v. 13). În schimb, în unele cazuri remarcăm coincidența opțiunilor de traducere între textele lui Dosofoei și Ms. 45, atât la nivel lexical, cât și la nivel sintactic (de exemplu, v. 16). Rezultă, din cele spuse mai sus, că este puțin relevantă, în încercarea de a stabili din ce tradiție face parte sursa traducerii lui Dosofoei, comparația cu textele biblice; acest lucru poate fi realizat doar printr-o confruntare cu versiuni ale parimiarelor slavone și bizantine.

O verificare consistentă a ipotezei lui N.A. Ursu ar trebui să aibă în vedere comparația *integrală* a pericopelor veterotestamentare din *Parimiile preste an* cu textul corespunzător din Ms. 45, pentru a observa trăsăturile comune și diferențele; investigația ar trebui extinsă asupra ansamblului textelor lui Dosofoei, pentru a

¹⁵ Høeg și Zuntz remarcă această modificare a textului biblic în *prophetologionul* bizantin (Høeg, Zuntz 1937: 191).

observa în ce măsură îi sunt proprii termenii pe care i-i atribuie N.A. Ursu; de asemenea, comparația ar trebui să implice și alți cărturari moldoveni ai epocii, pentru a observa dacă nu cumva unele fenomene considerate specifice Ms. 45 caracterizează, de fapt, întreaga epocă; în sfârșit, în aceeași cercetare largă trebuie incluse alte texte ale Spătarului, pentru a diferenția fenomenele care îi sunt proprii acestuia de cele străine. În lipsa unei astfel de investigații, ipoteza pe care N.A. Ursu o prezintă drept certitudine (și care a fost preluată ca atare, fără să fie verificată, doar pe baza argumentului autorității, de alte studii) nu depășește stadiul unei speculații, după cum arată, pe bună dreptate, L. Onu.

În ceea ce ne privește, o lectură paralelă a *Parimiarului* și a textelor corespunzătoare din Ms. 45, împreună cu particularitățile *Parimiarului* puse în evidență în discuțiile de până acum, ne face să respingem a doua parte a ipotezei lui N.A. Ursu, și anume ideea că Dosoftei a valorificat în *Parimiile preste an* fragmentele biblice din textul *Vechiului Testament* pe care l-a revizuit și că diferențele între versiuni s-ar datora faptului că, înainte de a fi incluse în *Parimii*, pericopele au mai fost supuse unei revizii. Comparația efectuată mai sus, precum și informațiile despre tradiția *prophetologionului* și a *parimiarului* slavon, conduc la concluzia că *Parimiarul* lui Dosoftei reprezintă nu o colaționare a unor fragmente traduse după un text biblic, ci chiar o traducere a unei cărți similare, a cărei proveniență nu am putut-o încă stabili. Pledează pentru această idee conformitatea dintre structura *Parimiilor preste an* și cea descrisă de specialiștii care au studiat *parimiarul* bizantin și pe cel slavon; fragmentele biblice pe care le conține *Parimiarul* lui Dosoftei și pe care le-am enumerat mai sus coincid (cu excepții care se reduc la câteva versete sau fragmente de versete) cu cele din tradițiile bizantină și slavonă. Un alt argument care ne face să susținem ideea că mitropolitul a tradus în *Parimii* o lucrare similară îl constituie diferențele constatate între lecturile de aici și versetele corespunzătoare din textul biblic, diferențe care au corespondent în cele două tradiții, la care se adaugă particularitatea diferențelor dintre același fragment biblic repetat, pusă în evidență prin comparația de mai sus, și care este caracteristică tipului de text pe care îl constituie *prophetologionul*. Pe de altă parte, dacă este să urmărim ipoteza lui N.A. Ursu, nu înțelegem de ce, după ce Dosoftei a revizuit o dată textul biblic ca întreg, ar fi supus încă unei operații de revizie (care ar fi trebuit să fie, din nou, substanțială, având în vedere neconcordanțele care pot fi constatate între *Parimii* și Ms. 45) fragmentele pe care intenționa să le publice în 1683.

Cele spuse mai sus nu exclud, desigur, posibilitatea ca mitropolitul moldovean să fie una și aceeași persoană cu revizorul moldovean al traducerii lui Milescu, a cărui existență, contestată de V. Cândea sau L. Onu, este argumentată de N.A. Ursu prin evidențierea particularităților moldovenești ale manuscrisului¹⁶. Particularitățile pe care cercetătorul ieșean le subliniază ca fiind comune fragmentelor traduse de revizor din Ms. 45 și textului revizuit nu sunt, însă, concludente în acest sens, ba chiar am putea afirma că, cel puțin în ceea ce privește nivelul morfologic, acestea nu sunt caracteristice scrierilor cunoscute ale lui

¹⁶ Într-o serie de studii reproduse în Ursu 2003, dintre care amintim: *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Spătarul (Milescu)*, p. 354–449; *Traducerea Istoriilor lui Herodot atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu) a fost remaniată de traducătorul cronografului numit „tip Danovici”*, p. 223–265, ca și în Ursu 1978.

Dosoftei. Este vorba despre lipsa articolului hotărât al genitiv-dativului unor nume proprii, a cărei prezentă în Ms. 45 se explică prin traducerea literală din *Septuaginta*; procliza articolului hotărât al genitiv-dativului unor nume proprii feminine, de tipul *ii Rahil*, atestată în secolele al XVI-lea și al XVII-lea în texte nordice (Ursu 1978: 377), pe care nu am identificat-o în *Parimiarul* lui Dosoftei, la care se adaugă folosirea pronumelui reflexiv *șie* pentru persoana a II-a, care nu este „improprie”, cum arată N.A. Ursu, ci are o distribuție largă în epocă, constituind un reflex al verbelor reflexive din textele slavonești.

Faptul că pericopele din *Parimii* nu sunt preluate din versiunea *Vechiului Testament* tradusă de Nicolae Milescu este subliniat de Munteanu (2008: 177–180), care compară fragmente din cartea prorocului Iona, așa cum apar ele în cele două texte; concluzia sa este că, dacă fragmentele constituie cu siguranță traduceri diferite, ele au trăsături comune care vin să susțină ipoteza lui N.A. Ursu despre identitatea revizorului; printre acestea se numără traducerea analitică a sintagmei grecești $\alpha^* \nu \alpha \alpha \mu \epsilon \sigma \sigma \nu$ prin „întru mijloc de” în Ms. 45 și „între mijloc de” în *Parimii* (însă prezența acestei locuțiuni prepoziționale în *Parimii* ar putea fi pusă și pe seama unui original slavon care ar conține adverbul пpocpeдѣ , din пpо ‘în’ și сpѣдѣ ‘medium’).

Am arătat, așadar, că mitropolitul moldovean a tradus *Parimiile preste* după un model grecesc sau slavon, care rămâne de identificat; pericopele din *Parimii* nu sunt preluate din traducerea lui Milescu, așa cum susține N.A. Ursu; mai mult, cele două au originale diferite (ca limbă și tip de text); însă discuția referitoare la revizia de către Dosoftei a traducerii textului veterotestamentar trebuie continuată și extinsă, pe baza unei metode riguroase.

Bibliografie

- Alberti 2005: Alberto Alberti, *Il Codice Uspenskij. Analisi della struttura e riflessioni critiche*, în *Studi Slavistici* II (2005), p. 7-33.
- Alexeev 2004: Anatoly A. Alexeev, *The Old Testament Lections in Orthodox Worship*, în *Das Alte Testament als christliche Bibel in orthodoxer und westlicher Sicht*, Herausgegeben von Ivan Z. Dimitrov, James D. G. Dunn, Ulrich Luz und Karl-Wilhelm Niebuhr, Mohr Siebeck, Tübingen.
- Braniște 2002: Ene Braniște, *Liturgica specială pentru facultățile de teologie*, Ediția a treia, București, Editura Nemira.
- Pruteanu 2010: Petru Pruteanu, *Liturgica generală* (partea I), Zărnești, Editura Paisiana.
- Høeg, Zuntz 1937: Carsten Høeg, Günther Zuntz, *Remarks on the Prophetologion*, în „Quantulacumque: studies presented to Kirsopp Lake”, ed. R. P. Casey (al.), London, p. 189–226.
- Miller 2010: J. Miller, *The Prophetologion – The Old Testament of Byzantine Christianity?*, în *The Old Testament in Byzantium*, Edited by Paul Magdalino and Robert Nelson, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, p. 55–77.
- Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas, 2008.
- Oltean 2005: Vasile Oltean, *Primul parimiar românesc*, Iași, Edict.
- Onu 1986: Liviu Onu, *Spătarul Milescu sau Dosoftei? O problemă controversată de paternitate literară* (I-II), în „Limba română”, anul XXXV, 1986, nr. 3, p. 185–197 (I), nr. 5, p. 439–448 (II).
- Păcurariu 2004: Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iași, Editura Trinitas.

- Păcurariu 2006: Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, Editura Trinitas.
- Thomson 1998: Francis J. Thomson, *The Slavonic translation of the Old Testament*, în *The Interpretation of the Bible. The International Symposium in Slovenia*, Edited by Jože Krašovec, Sheffield Academic Press, p. 605–920.
- Ursu 1978: N.A. Ursu, *Note și variante*, în *Dosoftei, Opere*, 1. *Versuri*, Ediție critică de N.A. Ursu, București, Editura Minerva.
- Ursu 2003: N.A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea*, Iași, Editura Cronica.

Dosoftei, *Parimiile preste an* (Iași, 1683): Possible Sources of the Bible Fragments

Parimiile preste an, a lectionary published in 1683 by a well-known Romanian scholar, has never made the subject of a thorough and exclusive study, although its place within the Romanian culture is rather peculiar. Following the assumptions that have been made about its origins and its use, we verify them by comparison with the Byzantine and the Old Slavonic traditions of an Old Testament lectionary type, the prophetologion.